

SCHIEDAM, SPIRITUS EN SCHNAPPS (3)

ENIGE INVLOEDEN OP DE ONTWIKKELING VAN DE MOUTWIJNINDUSTRIE

Wim Snickers

In onze vorige nummers werd gesproken over de spiritus en moutwijnindustrie in ons land. Wij besluiten met een summier overzicht van enige niet Nederlandse ontwikkelingen in de fabricage van moutwijn en de ontwikkeling van een andere drank naast jenever die echter toch een duidelijk Nederlands accent kreeg.

Buitenland

Vanuit ons land hebben diverse distillateurs een bedrijf in een ander land opgezet of hebben licenties afgegeven, waarbij hiervandaan grondstoffen werden toegeleverd. Dikwijls gebeurde dit omdat die markt anders verloren zou zijn gegaan. We zullen hier verder niet op ingaan, maar ons beperken tot de moutwijnfabricage.

Op het eind van de vorige eeuw begon een lid van de distillateursfamilie Melchers in Canada een distilleerderij en moutwijnbranderij. Zo kreeg men een wat wonderlijke situatie dat vanuit Schiedam een grote branderij in een ander continent werd gesticht, veel moderner van opzet dan men in Schiedam zelf aantrof. Op kosten van enkele branders/distillateurs uit Schiedam bracht omstreeks 1905/1906 de architect Th.E.I. Kramers een bezoek aan het Canadese bedrijf om zich van de nieuwste techniek op de hoogte te stellen. Kramers heeft in 1909 Hollandia gebouwd en had al eerder, in 1903, het bedrijf van J.J. Melchers Wz (Olifant) opgezet aan de Noordvestsingel.

*2 maanden maximum tijd fl. 1.300.-
uit en thuis, reis en verblijfskosten vrij
uit en thuis. Een maand in Schiedam.*

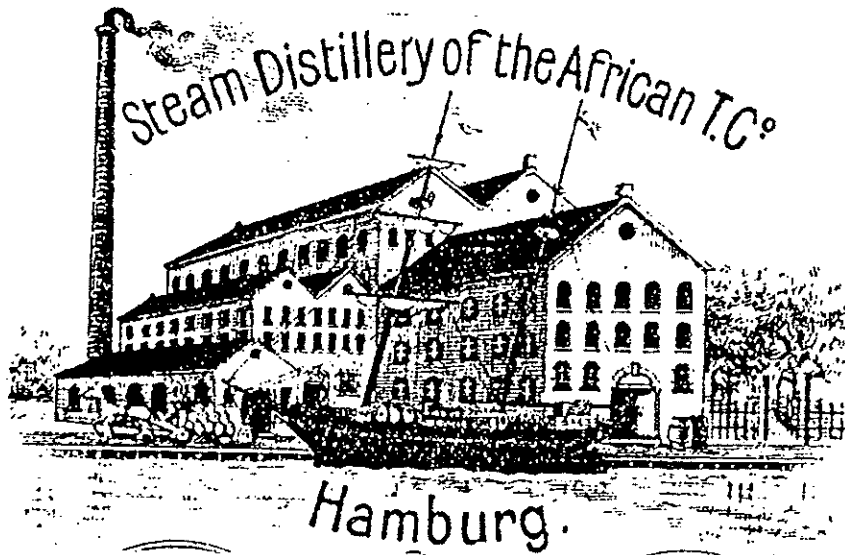
Een notitie over
Kramers bij
dist. P. Melchers

J.A.J. Nolet heeft in 1917/18 in Baltimore (Ver. Staten van Noord-Amerika) een moutwijnfabriek en distilleerderij laten bouwen. De architect Th.E.I. Kramers was daarbij betrokken. Helaas, door de bekende drooglegging van Amerika is deze fabriek nauwelijks echt gaan draaien.

De Kuyper, met traditioneel een grote markt in Canada, besloot samen met een partner daar zelf te gaan produceren. Zij bouwde daar na 1933 ook een branderij die onder leiding kwam te staan van P.E. Kruyt, voormalig bedrijfsleider van Hollandia.

Bols liet in 1938 in Argentinië een branderij bouwen en ook hier was een Schiedammer, die zijn sporen in de branderijwereld had, A. de Koning, bij betrokken.

In België en Noord-Frankrijk werd al van oudsher moutwijn gemaakt. In 1777 werd door Holland de export van branderij-instrumenten verboden. Dit was vooral tegen Duinkerken gericht. Maar omdat de koperslagers daartegen protesteerden, omdat zij ook voor Zuid-Franse brandewijnstokers werkten, werd het verbod beperkt tot korenbrandewijnapparatuur. Ook nu nog wordt nog wel moutwijn gemaakt, dikwijls door de distilleerderij zelf.

Als het commercieel uitkwam dan werkte men met fantasiefirma's die men in Hamburg situeerde. De African T.Co. is een bekende naam en de serval is een bekend merk van Herman Jansen. Het grappige is dat de plaatjes van de twee 'Hamburgse' steamdistilleries beide wat ruim getekende H. Jansen bedrijven zijn, namelijk de distilleerderij aan de Noordvestsingel (tegenover molen De Vrijheid) en die aan de Noordvest. Overigens: het type etiket is erg bekend. Vele Schiedamse 'stoomdistilleerderijen' hebben overdreven afbeeldingen van hun eigen bedrijf te Schiedam (waar ook Schiedam als vestigingsplaats wordt genoemd) met de gewonnen zegels en tweemaal het merk in een rondje. (De etiketten zijn van Herman Jansen, tegenwoordig een onderdeel van 'UTO').

Hamburg

Duitsland is heel lang een min of meer los verband van vrij zelfstandige staten en steden geweest. Pas in 1888 werden de tolgrenzen van de oude Hanzestad Hamburg met de rest van het land opgeheven. Maar er bleef een groot gebied, de vrijhaven, waar de aldaar gevestigde bedrijven zonder douaneformaliteiten goederen konden invoeren, verwerken of veredelen, opslaan en weer uitvoeren. Juist hier hadden zich veel distillateurs gevestigd. Daar komt nog

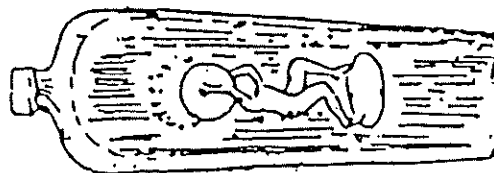
bij dat Hamburg, mede dank zij de fiscale faciliteiten, zich had ontwikkeld tot de plaats waar heel Noord-Europa en ook Nederland zijn overschotten aan spiritus (alcohol) dumpte.

Ook andere Duitse havensteden hadden vrijhavens, deze havens en ook Denemarken speelden een rol bij de verwerking van gedistilleerde dranken. Nederlandse havens kenden wel de vrije entrepots. Ook in Schiedam was tot voor kort een entrepot voor opslag van goederen. Een (deel van een) distilleerderij kon bij ons een zogenaamde 'buitenlandse' distilleerderij zijn, wat inhield dat men wat minder fiscale belemmeringen had.

Omstreeks 1900 im- en exporteerde Hamburg 800.000 tot 1 miljoen hl. (50% alcoholgehalte) per jaar. De invoer was voornamelijk spiritus. Van enkele producten weten wij de invoer- en uitvoergetallen. Vanuit Holland: invoer 40.000 hl. moutwijn; uitvoer 140.000 hl. jenever. Invoer: 27.500 hl. Franse cognac; uitvoer 50.000 hl. cognac.

Uit overzeese gewesten: invoer 25000 hl., uitvoer 155.000 hl. rum. Er werd dus flink versneden. Ter vergelijking: 'Schiedam' produceerde in die dagen jaarlijks 400 tot 300.000 hl. moutwijn, terwijl na 1930 de hoeveelheid geproduceerde moutwijn niet meer boven de 40.000 hl. uitkwam. Nog een enkel cijfer. Productie melasse-spiritus in Nederland per jaar. In 1897: 76.900 hl., in 1899: 110.600 hl. Een jaar later is 'Bergen op Zoom' begonnen: 205.600 hl. In 1901: 225.000 hl. Nederland had toen een surplus en zond jaarlijks 50 tot 80.000 hl. naar Hamburg. Na 1911 kwam dit ten einde en kwam zelfs Indische spiritus bij ons op de markt. Want de productie van jenever hier te lande was nog nooit zo groot geweest. De Schiedamse moutwijnindustrie kwijnde weg - de distillateurs deden grote zaken, alleen de moutwijn werd verdrongen door 'spiritus' en dit laatste woord was voor de branders een scheldwoord.

Hamburg was dus een grote concurrent voor de Nederlandse distillateurs. Zij verzonden de jenever, net zoals de Nederlanders, in de bekende kelderflessen. Enkele namen zijn nog bekend: C.W. Herwig en J.Ferd. Nagel. Er bestaat nog steeds een bedrijf Nagel. Dat zou in de vorige eeuw vanuit Weesp naar Hamburg getrokken zijn. De bekendste is wel J.J.W. Peters, omdat Peters flessen met in reliëf een hond met vogel in de bek gebruikte. Ze worden nog wel in Amerika en Nigeria gevonden. Peters liet vanaf 1883 zijn merken (o.a. 'een jacht-

De hond van Peters en merken van Nagel en Herwig

	<h1>J. A. J. Nolet, Schiedam</h1> <p>————— Fabriken von —————</p> <h2>Genever in jeder Stärke, Aromatic Schnapps, Moutwijn usw.</h2> <p>in Fässern, Kisten, Körben, roten und grünen Keldern ☉ Demijohns in allen gewünschten Grössen usw. ☉</p> <p>————— VERTRETER: —————</p> <h3>von Bergen & Fischer, Catharinenstrasse 38/39.</h3> <p>Börsenstand: Pfeiler 56, Sitz F. — Fernsprecher: Ia, Nr. 1509.</p>	
---	---	---

Veel distillateurs waren in Hamburg vertegenwoordigd door een van de vele handelshuizen die dikwijls in de meest uiteenlopende artikelen handelden. En ook de distillateurs hadden meerdere huizen om hun producten af te zetten. Advertentie uit het Hamburgse Exporthandbuch der 'Börsen-Halle', 1905-1907.

hond', 'sterren en halve maan' en '50 G') ook in Nederland inschrijven voor gist, brandewijn, likeuren, azijn en wijn. Of dit dezelfde Peters is waarover u in ons nummer van december 1996 kon lezen, weet ik niet. In 1900 liet ook J.(Jan) Techer Gayen Altona merken in Nederland deponeren (Altona ligt bij Hamburg). Merken o.a.: Matador, El Pavo, Rhinoceros; voor spiritus en jenever.

De Nederlanders voelden de Duitse concurrentie wel degelijk, vooral in Afrika. In het verslag van de Rotterdamse Kamer van Koophandel uit 1893 wordt opgemerkt dat Duitse, en ook Deense, distillateurs veel inferieure kwaliteit jenever verscheperen, vooral naar Afrika. Nederlandse distillateurs klagen dat vreemde firma's hun merken namaken.

Al eerder, in 1886, hadden zij geklaagd over de concurrentie van Duitse fabrieken in Middellandse Zeehavens, Afrika en Spanje. En in 1901 meldt de Kamer van Koophandel een ander fenomeen: whisky wordt steeds meer een concurrent. Want jenever was tot dan toe de grote internationale drank en ondervond vooral alleen van plaatselijke dranken concurrentie. Dat juist de Rotterdamse Kamer van Koophandel deze opmerkingen maakte is niet zo gek: Schiedam was de grote moutwijnstad en het was vooral ook Rotterdam dat daar vervolgens jenever van maakte.

In 1899 wed er vanuit Holland bij Hamburg geprotesteerd over export vanuit Hamburg van gedistilleerd onder de naam "Hollandse jenever": Uit Hamburg antwoordde men dat verschillende Nederlandse, Franse, Belgische en Engelse handelsfirma's exportereren onder eigen naam, dikwijls zonder naam van de drank. Wel is er een Hamburgse firma die de naam 'jenever' gebruikt, maar deze naam is niet beschermd.

Enkele etiketten van enige jenevermerken die via Hamburgse bedrijven werden verzonden en waarvan Herman Jansen de fabrikant was.

Hamburg was in die tijd ook de stad waar zich grote handelshuizen hadden gevestigd, die in van alles en nog wat handelden. Zij hadden dikwijls ook een vertegenwoordiging van een Nederlandse distilleerderij en zo werd via Hamburg ook nog veel echte jenever en aromatic schnapps over de hele wereld verzonden, vooral naar Afrikaanse landen. Soms was het handelshuis ook eigenaar van het merk waaronder het product op de markt werd gebracht. Ook in Bremen en Marseille en in enkele Engelse plaatsen waren deze bedrijven te vinden. In

Nederland is de Afrikaansche Handelsvereniging, bekend (en berucht wegens de Pincoffs-affaire) geworden. In Afrika was het dikwijls ruilhandel, palmolie tegen jenever en in het land zelf was jenever ook soms betaalmiddel. Zo kon een kelder jenever jaren later op de meest gekke plaatsen opduiken.

Men kan wel stellen dat zonder de tussenkomst van de handelshuizen de jeneverexport nooit die grote omvang had kunnen bereiken, want vooral de kleinere distillateurs waren niet in staat zelfstandig iedere markt te bewerken.

De Eerste Wereldoorlog maakte een abrupt einde aan de sterke positie van Hamburg, die ook nooit meer is hersteld.

Aromatic Schiedam Schnapps

Omstreeks 1810 ontwikkelde Wolfe, die tot dan toe voor een grote distilleerderij werkte, zijn eigen medicinale drank die hij noemde 'Udolpho Wolfes Aromatic Schnapps'. De drank zelf had als basis jenever met daaraan toegevoegd allerlei ingrediënten. Deze Jan Udolpho Wolfe (1770-1827) uit Hamburg liet daar ook het merk registreren. De zaken liepen blijkbaar voorspoedig, zoon Joel opende een filiaal in New York in 1828 en er kwam (in 1848?) ook een kantoor in Nederland: N.V. Handelsvereniging Udolpho Wolfe Company Rotterdam. Dit kwam misschien ook wel omdat het product toen allang bij een van de grootste Nederlandse distillateurs, Blankenheym & Nolet te Rotterdam, werd gemaakt. In 1900 werd ook onder licentie in Australië geproduceerd, dit heeft tot ver na de tweede wereldoorlog geduurd. Het product werd wereldwijd verkocht, hieraan kwam abrupt een einde in de tweede wereldoorlog. Na de oorlog is de drank niet meer geherintroduceerd in de Verenigde Staten en geleidelijk werd het in steeds minder landen verkocht. Het laatst in Zuid Afrika. Het 'hoofdkantoor' was na de eerste wereldoorlog van Hamburg naar Rotterdam verplaatst. Blankenheym & Nolet kreeg er een belang in en heeft Wolfe uiteindelijk geheel overgenomen.

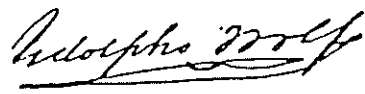
Geïnspireerd door het succes van Wolfe namen de Nederlandse export-distillateurs allemaal wel Aromatic Schiedam Schnapps in het pakket. En allemaal hielpen ze tegen enge ziektes en waren erg gezond. Het product werd als een soort medicijn gebracht. Voor een Nieuw-Zeelands importeur maakte Hartevelt 'Doctor's Special'. Toen dit soort aanbevelingen niet meer mocht zijn de etiketten geruisloos aangepast. Er is nog steeds wel wat export van jenever en Aromatic Schnapps naar West-Afrikaanse landen, een van de weinige gebieden waar Wolfe zelf niet bekend is geworden.

Aromatic Schnapps en jenever werden soms naast elkaar verkocht onder dezelfde merknamen en kenden dezelfde handelswegen en patronen. Alleen de fles was anders: vierkant, niet taps en veelal met de naam in het glas. De productnaam was 'Aromatic Schnapps', meestal met de toevoeging Schiedam, zelden als 'Hollands (of Dutch) Schnapps'. Het werd gebracht als een typisch Nederlands product. De Australische licentienemer van Wolfe voerde, in tegenstelling tot Wolfe zelf, niet de naam Schiedam, maar had wel een molentje op het etiket. De etiketten, zeer sober en dikwijls zonder afbeelding, hadden een uitgebreide Engels- of Spaanstalige tekst, waarin de voortreffelijkheden nog eens werden uitgelegd. De drank is eigenlijk de

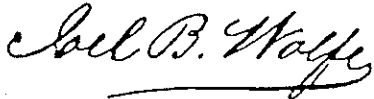
AVISO AL PÚBLICO.

La Imitación y falsificación del
Schiedam
SCHNAPPS
Aromático
 (ó sea Ginebra)
 DE
WOLFE

han sido tan frecuentes, que el propietario ha juzgado necesario llamar la atención del público a este hecho. Hay falsificadores que imitan el rótulo y la firma del propietario. Desde ahora, el legítimo licor "SCHNAPPS" llevará en este rótulo la firma de JOEL B. WOLFE.

Doy fé que el contenido de este frasco es el verdadero SCHIEDAM SCHNAPPS AROMATICO (ó sea Ginebra) DE WOLFE.

La Imitación y falsificación de este licor serán rigurosamente castigadas

WOLFE'S
AROMATIC
SCHIEDAM
SCHNAPPS

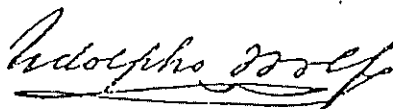
A SUPERLATIVE
 TONIC, DIURETIC, ANTI-DYSPEPTIC,
 AND
 Invigorating Cordial.

THIS MEDICINAL BEVERAGE is manufactured exclusively at Schiedam, in Holland, and is warranted not only pure from every injurious property and ingredient, but of the best possible quality. Its extraordinary Medicinal properties, in
 Gravel, Gout, Chronic Rheumatism, Dropsy, Flatulence, Colic, Pain of the Stomach or Bowels, and in Adults or INFANTS.

In all ordinary cases of Obstruction in the Kidneys, Bladder, and Urinary Organs; in Dyspepsia, whether Acute or Chronic; in General Debility, Sluggish Circulation of the Blood, Inadequate Assimilation of Food, and Exhausted Vital Energy;

Are acknowledged by the whole Medical Faculty, and attested in their highest written authorities.

The attention of Agents and purchasers is invited to the signature and address of the Proprietor on this label, and to the title of this Medicinal Cordial, embossed on the sides of the Bottle as protection against inferior and pernicious imitations.

ROTTERDAM.

Entered, according to Act of Congress, in the United States District Court of the Southern District of New York.

CAUTION TO THE PUBLIC.

The Imitations and Counterfeits of
WOLFE'S
Schiedam Aromatic
SCHNAPPS

Having become so numerous in the United States, the proprietor deems it necessary to caution the public against those vile impostors. Some imitate his Label, while others use his autograph Signature. Hereafter the genuine SCHNAPPS will bear the autograph signature of JOEL B. WOLFE, the present Proprietor, attached to this Label.

18 & 22 Beaver St. New York.

I HEREBY CERTIFY that the Liquor contained in this bottle is the genuine WOLFE'S SCHIEDAM AROMATIC SCHNAPPS.

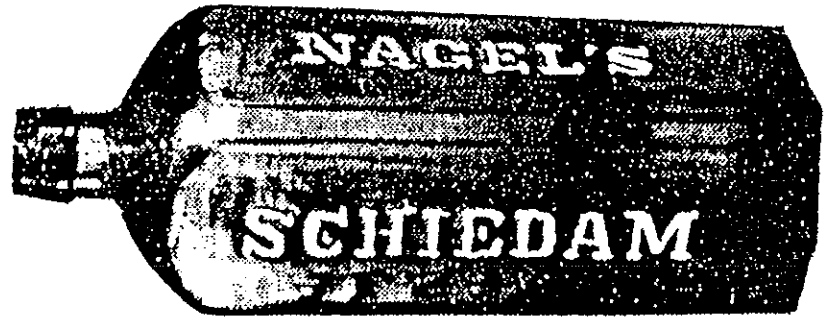
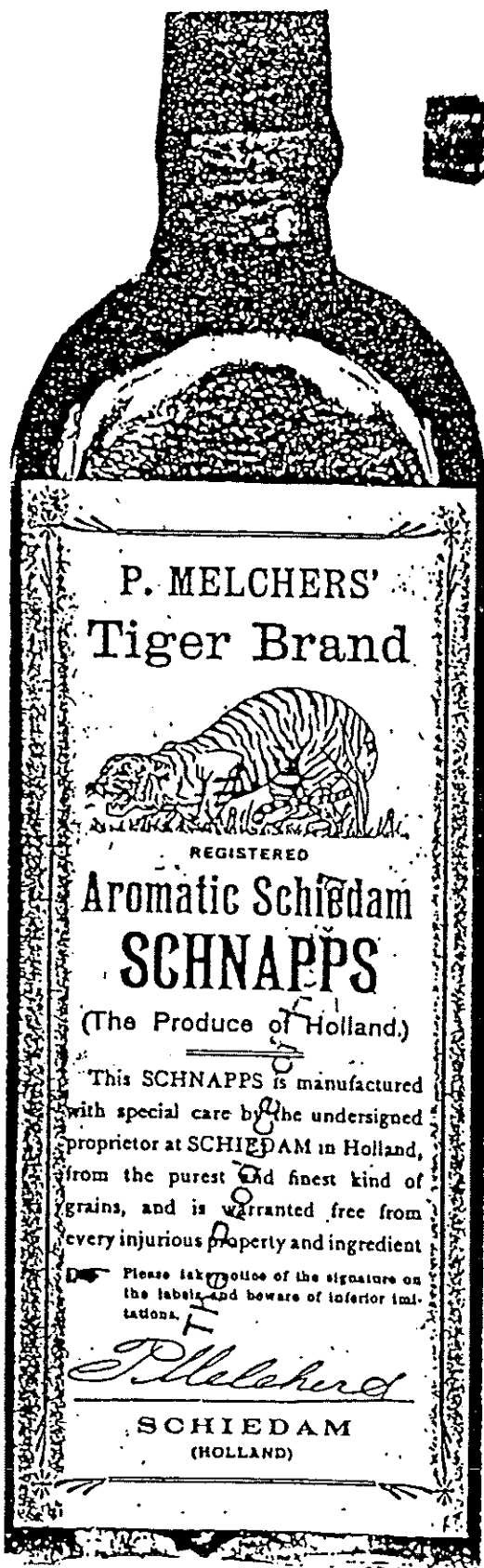
22 BEAVER STREET,
 New York.

Entered according to Act of Congress, in the United States District Court of the Southern District of New York.

Enige etiketten van Wolfe producten en waarschuwingen tegen namaak. De producten werden via New York of Rotterdam verzonden.

tweede drank (naast 'Schiedam' voor jenever in Frankrijk en België) waarin de naam van de stad voortleeft.

Blankenheim & Nolet had, naast de meer dan honderd jenevermerken, en naast de bekende Wolfe ook zo'n dertig Schnapps merken. Hiervan waren er vele voor een specifieke exporteur of een bepaalde importeur in een ver land. Het is wonderlijk waar al deze dranken terecht

Wholesale by Royal Warrant

to H.M. the King.

MAYFORT
AROMATIC SCHIEDAM
SCHNAPPS

A TONIC DIURECTIC,
ANTI DYSPEPTIC CORDIAL.
Specially Distilled For
FORTNUM & MASON LTD
181, 182, 183, PICCADILLY,
LONDON, W.
BY
DANIEL VISSER & SONS
SCHIEDAM.
HOLLAND.

kwamen en ook dat er hier nauwelijks enige weet van is. Er worden nu nog flessen gevonden met onbekende namen, waarvan niemand weet of dit een handelshuis, importeur of fabrikant was.

Ook buitenlandse distillateurs maakten het product. De al genoemde Nagel uit Hamburg had ook 'Aromatic Schiedam Schnapps' Het nog bestaande Engelse bedrijf Gilbey & Co., liet in 1868 het merk 'Silver Stream' registreren en in 1887 'Jubilee Schnapps' ter gelegenheid van het jubileum van Koningin Victoria. Deze schnapps werd wereldwijd geëxporteerd. Gilbey is een bekende ginfabrikant. Gin is ontstaan in de zestiende eeuw uit de Hollandse jenever (geneva), toen men in Engeland een soortgelijke drank ging maken. Zowel de naam 'gin' als het product zelf is geëvolueerd en herinnert nog nauwelijks aan een echte oude jenever. Maar, dat doet een moderne jonge zelf meestal ook niet meer. Maar dat is een ander verhaal.

Bronnen en opmerkingen.

'Gedenkboek 1930 Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek'

In dit zeer fraai uitgevoerde boek komen uitvoerig de geschiedenis van het bedrijf en de 'onderhorige' (zoals zij dat noemde) bedrijven aan de orde. Maar het is eigenaardig, en zij zal haar redenen daarvoor wel hebben gehad, dat met geen woord over Hollandia wordt gerept, ook niet over de in 1926 overgenomen Duitse gist- en spiritusfabrieken.

Wel wordt uitgebreid ingegaan op de in 1897 overgenomen fabriek van Jules Verstraete in Brugge en andere Belgische belangen. In het 80ste jaarverslag, uit 1949, wordt wel op Hollandia ingegaan.

'De alcohol der Nederlandse Suikerindustrie'

Jubileumboek uit 1949 van de N.V. Zuid-Nederlandsche Spiritusfabriek (Nedalco) door C.J.F. Sloomans.

Hierin komt de melasse-spiritus in Nederland aan de orde en het boek noemt zich (terecht) een aanvulling op de geschiedenis der moutwijnfabricage. De genoemde getallen van de Hamburgse drankproductie komen uit dit boek.

'De moutwijnindustrie te Schiedam', Amsterdam 1946 door Coen Kramers.

'De branderijen in Holland tot het begin der negentiende eeuw', Rotterdam 1930 door P.J. Dobbelaar (proefschrift).

Afbeelding op bladzijde 66

Nog na de Tweede Wereldoorlog werd schnapps verkocht in de typische schnappsfles (links), maar gezondheidsaanbevelingen komen niet meer op de etiketten voor. Boven een fles uit de vorige eeuw met belettering op de zijkanten. De fles is van het Hamburgse bedrijf Nagel. Ook uit de vorige eeuw of misschien begin dezer eeuw is het huislabel van een nog steeds bestaande deftige delicatessenwinkel in Londen. D. Visser was een bekende schnappsfabrikant, die ook dit product leverde.

'Verkeersindustrieën te Rotterdam in de tweede helft der achttiende eeuw'.

Dit is een proefschrift van C. Visser uit 1927. Hierin worden onder andere de Rotterdamse branderijen met die van Schiedam vergeleken. P.J. Dobbelaar is het soms niet met C. Visser eens, maar deze laatste heeft sterke argumenten. Dit boek is te weinig in Schiedam bekend.

'A short history of the art of distillation', Leiden, 1970, door R.J. Forbes.

Hierin wordt de ontwikkeling van distillatie-apparatuur beschreven. De schrijver is uitstekend op de hoogte van de Nederlandse toestand.

Dikwijls onder auspiciën van het Nationaal Jenevermuseum Hasselt zijn de laatste jaren veel brochures verschenen over de jenevernijverheid in België.

Verslagen van de Kamers van Koophandel te Rotterdam, Amsterdam en Schiedam (Beneden Maas) geven informatie over de toestand van de moutwijn- en jeneverindustrie; evenals de Schiedamsejaarboekjes uit de vorige eeuw.

Gebruik is gemaakt van (niet gepubliceerde) aantekeningen van enkele mensen in Schiedam, die betrokken zijn (geweest) bij de Schiedamse industrieën. Onder andere wat betreft de getallen van Hollandia en over de Wener gist.

De gegevens over de Aromatic Schnapps komen voor een groot deel van Dwight A. Pettit.

Scyedam nr. 1 maart 1989, 'W.Hasekamp & Co. Schiedam' door W. Snickers. Bevat de geschiedenis van deze distillateur, brander en glasfabrikant.

Scyedam nr. 1 en 2 van 1993, 'Het aloude Schiedamse lied' door W. Snickers. Hierin wordt ook ingegaan op de 'Stedelijke Controle' (op de echtheid van moutwijn en jenever) en de opwinding die dit veroorzaakte.

Vreemde jeneveretiketten.

In ons nummer 5, december 1996, toonden wij enige exportjenever etiketten. Eén daarvan was voor G.B. Ollivant & Co. Een lezer maakte ons attent op het feit dat omstreeks 1950 de 'Afrikaanse en Oosterse Handelsmij (AETC) in Rotterdam o.a. voor het genoemde bedrijf jenever exporteerde. Hij kon zich niet meer herinneren wie het product maakte (wie weet dit wel?). De AETC was het Nederlandse inkoopkantoor voor de United Africa Co. in Londen (UAC) waarvan het, evenals Ollivant een dochter was. De UAC zelf was een dochter van Unilever. Het is opvallend dat er toen nog wel enige export was van jenever naar gebieden, die later toch nog voor export verloren zijn gegaan.

De in het zelfde nummer afgebeelde etiketten van 'RR & Co.' in Sherbo en van 'Bödecker en Meyer' kwamen van Van Meerten & Zonen uit Delft.